

Brussels Hoofdstedelijk Gewest: integratie van biodiversiteit in de stedelijke ontwikkeling

M. GRYSEELS

Samenvatting

Het debat rond urbane biodiversiteit ligt niet zozeer in het beschermen van de biodiversiteit (soorten) op zichzelf, maar in de relatie mens-natuur: het gaat om de sensibilisatie en het ontwikkelen van een aangename leefomgeving in de stad. Dit vereist een coherent en duurzaam stedelijk leefmilieubeleid, waarbij ook de biodiversiteit in overweging moet worden genomen. Een natuurontwikkelings- of biodiversiteitsplan heeft het Brussels Hoofdstedelijk Gewest als dusdanig (nog) niet ontwikkeld. De integratie van biodiversiteit in het stedelijk beleid gebeurt via een meer originele aanpak, nl. door het ontwikkelen van het 'groen en blauw netwerk' concept, gebaseerd op de coherentie en de continuïteit van groene ruimten in stedelijk milieu. Concreet is het de bedoeling de verschillende functies van de stedelijke groene ruimten te integreren en een heus netwerk van groene ruimten te ontwikkelen. Het blauwe netwerk stelt een geïntegreerd, duurzaam en ecologisch verantwoord beheer van de kleine waterlopen voorop, ter herwaardering van het open water in de stad en het herstel van een hydrografisch netwerk van hoge kwaliteit. Het concept van het groene en blauwe netwerk heeft slechts zin in een legaal kader. Het is dan ook cruciaal dat dit plan werd opgenomen in de beleidsvisie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, nl. het Gewestelijk Ontwikkelingsplan. Dit laat toe 'biodiversiteit' op een meer duurzame basis in rekening te brengen in andere sectoren die belangrijk zijn voor de stedelijke ontwikkeling.

Enkele voorbeelden:

- samenwerking met de stedenbouwkundige diensten (Bestuur voor Ruimtelijke Ordening en Huisvesting) vnl. wat betreft planning en concrete uitwerking van het groene netwerk;
- samenwerking met het Bestuur voor Uitrusting en Vervoerbeleid met betrekking tot het verwezenlijken van het blauwe netwerk (geïntegreerd waterbeheer);
- samenwerking met de NMBS voor het uitwerken van een beheersplan voor de spoorwegbermen in het gewest (ontwikkeling ecologisch netwerk);
- samenwerking met eigenaars van private tuinen (natuurtuinen, ecologisch beheer, sensibilisatie);
- participatief platform Zoniënwood (overleg tussen gebruikers en beheerders ter bescherming van de natuurwaarden).

Résumé

L'enjeu de la conservation de la biodiversité dans les villes ne se situe pas tant dans la protection de la biodiversité (espèces) que dans la relation homme-nature: l'important c'est la sensibilisation et le

développement d'un cadre de vie agréable en milieu urbain. Cela nécessite une approche cohérente et durable du développement urbain, dans laquelle la biodiversité doit être prise en compte. La Région de Bruxelles-Capitale n'a pas (encore) élaboré un plan de développement de la nature ou un plan d'action pour la biodiversité. L'intégration de la biodiversité se fait par une approche plus originale, c'est-à-dire par le développement du concept de « maillage vert et bleu », basé sur la cohérence et la continuité des espaces verts en milieu urbain. Concrètement, il s'agit d'intégrer les différentes fonctions des espaces verts urbains, tant les fonctions esthétiques, récréatives, urbanistiques qu'écologiques, et de développer un vrai réseau d'espaces verts, à caractère aussi bien socio-récréatif qu'écologique. Le maillage bleu vise la revalorisation de l'eau dans la ville et la (ré)installation d'un réseau hydrographique de haute qualité, ceci par une gestion intégrée, durable et écologique des petits cours d'eau. Le concept de maillage vert et bleu n'a de sens que dans un cadre légal. Il est dès lors crucial que ces plans soient intégrés dans la vision politique de la Région de Bruxelles-Capitale, à savoir le Plan Régional de Développement. Ceci permet d'intégrer la biodiversité sur une base plus durable dans les autres secteurs importants pour le développement urbain. Quelques exemples:

- collaboration avec l'Administration de l'Aménagement du Territoire et du Logement, en particulier en ce qui concerne le planning et la réalisation concrète du maillage vert;
- collaboration avec l'Administration de l'Équipement et du Déplacement, concrètement en ce qui concerne la réalisation du maillage bleu (gestion intégrée de l'eau);
- collaboration avec la SNCB pour l'élaboration d'un plan de gestion des talus de chemin de fer dans la région (développement du maillage écologique);
- collaboration avec les propriétaires de jardins privés (jardins naturels, gestion écologique, sensibilisation);
- développement des activités de la « Plate-forme participative de la Forêt de Soignes » (concertation entre les utilisateurs et gestionnaires pour protéger les valeurs naturelles).

1. Inleiding

Ondanks het feit dat de zin van natuurbehoud en biodiversiteit in de context van stedelijke gebieden meer dan eens in vraag wordt gesteld en ondanks de vaststelling dat internationale natuurverdragen, zoals het Verdrag inzake biologische diversiteit, geen specifieke aandacht besteden aan urbane biodiversiteit, herbergen ook grootstedelijke milieus en peri-urbane gebieden vaak een significante en onverwachte biodiversiteit (GRYSEELS, 2003a, b).

Op de vraag naar de zin van natuurbehoud en biodiversiteit in een stedelijke omgeving past het volgende antwoord: in een tijdperk dat zowat de helft van de wereldbevolking leeft in steden, wordt een debat over urbane biodiversiteit onvermijdelijk. Maar het gaat hierbij niet om biodiversiteit of natuurbehoud op zichzelf. Inderdaad, elke discussie betreffende natuurbehoud in een stedelijke omgeving, zeker gezien de schaal van het Brussels Hoofdstedelijke Gewest, kan triviaal lijken. Weinig planten- en diersoorten hangen voor hun voortbestaan af van hun Brusselse populaties!

Het belang van het behoud en de ontwikkeling van urbane biodiversiteit ligt hem evenwel niet in het beschermen van de soort of het gebied op zich, maar in de relatie mens-natuur: het gaat om sensibilisatie, het geven van een duurzame dimensie aan natuurbehoud, het ontwikkelen van een aangename leefomgeving in de stad. Een significante verbetering van de leefmilieukwaliteit in stedelijke gebieden is nodig, in de eerste plaats voor de stadsbewoner zelf. Door die verbeterde kwaliteit zal ook de druk op de resterende open gebieden (buiten de steden, waar het belang van biodiversiteit minder in vraag wordt gesteld) afnemen.

Om een aangename leefomgeving in de stad mogelijk te maken, is een **coherente en duurzame benadering van de stedelijke ontwikkeling** nodig. Dit omvat twee verwante aspecten:

- de verbetering van de algemene milieukwaliteit (water, lucht, geluid, biodiversiteit);
- de verbetering van de kwaliteit en kwantiteit van de open ruimte (parken, groene ruimten, etc.); hierin speelt biodiversiteit een belangrijke rol.

Biodiversiteit moet dus in overweging worden genomen bij het uitstippelen van een coherent en duurzaam stedelijk leefmilieubeleid, in het bijzonder bij het beheer van de groene ruimten.

Daarenboven zijn steden een uitgelezen actierrein voor **sensibilisatie**. Het grootste deel van de bevolking woont in steden, en het is deze bevolking die het minst contact heeft met de biodiversiteit zoals ze meestal wordt voorgesteld. Het is dan ook essentieel om de bevolking bewust te maken van de biodiversiteit die hen omringt in hun eigen stad, die aanwezig is in hun eigen achtertuin. Bewustwording begint aan de eigen deur. Maar niet alleen de hoge bevolkingsdichtheid is belangrijk, ook de aanwezigheid van de beleidsmensen: het is in de steden dat de beslissingen worden genomen!

Met andere woorden, als we er niet in slagen om natuur en biodiversiteit de nodige waardering te geven in de stad, dan zullen ze waarschijnlijk nergens in overweging worden genomen als een essentieel onderdeel van de ontwikkeling. Contact met biodiversiteit is nodig voor een internationale bewustwording.

2. Integratie van biodiversiteit via het groene en blauwe netwerk

Een zuivere biodiversiteitsstrategie, een actieplan specifiek voor het behoud van gebieden en soorten, heeft het Brussels Instituut voor Milieubeheer (BIM), de administratie voor leefmilieu van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, als dusdanig dan ook nog niet ontwikkeld (zie ook GRYSEELS, 1998b). Dat zou trouwens politiek moeilijk verdedigbaar zijn geweest tot op heden. De integratie van biodiversiteit in het stedelijk beleid gebeurt via een meer originele aanpak, nl. door het ontwikkelen van een 'groen en blauw netwerk' in het stedelijk milieu.

Het 'groen netwerk' concept, sedert 1996 de leidraad in de politiek van groene ruimten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, vindt zijn oorsprong in de ecologische visie rond netwerken en is gebaseerd op de coherentie en de continuïteit van groene ruimten in het stedelijk milieu. Hierbij wordt, bij de aanleg en inrichting van openbare en private ruimten (parken, tuinen, squares, openbare wegen) uitgegaan van de volgende principes:

- er dient een adequate ruimtelijke, functionele en kwalitatieve verdeling te worden verzekerd tussen de groene ruimten onderling (rekening houdend met de noden van de bevolking en de stadsecologische aspecten), waarbij er dus nieuwe groene ruimten moeten worden gecreëerd in de deficitaire stadszones;
- er dient een continuïteit te worden gecreëerd tussen de groene ruimten door lineaire beplantingen, wandelruimten en groene verbindingen;
- biodiversiteit dient te worden geïntegreerd in het beheer van de groene ruimten ('ecologisch parkbeheer') en de continuïteiten.

Gezien het stedelijke kader werd het ecologisch aspect van het groen netwerk concept uitgebreid met een meer sociaal aspect. Concreet is het de bedoeling de talrijke functies van de groene ruimten en natuur in de stad (de esthetische, recreatieve, stedenbouwkundige functies zowel als de ecologische) te integreren en wordt de ontwikkeling van een heus netwerk van groene ruimten met zowel sociaal-recreatieve als ecologische inslag beoogd. In het algemeen is het voornaamste doel van dit netwerkplan om de kwaliteit van het leven in de stad aangenamer te maken. Het plan beschrijft de prioritaire zones van begroening of begroeningsgraad, stelt de aanleg voor van nieuwe groene ruimten (vnl. kleine openbare parken), maakt promotie voor de ontwikkeling van het groen in de stad via daktuinen, gevelbegroening en laanbomen, stelt het gedifferentieerd en ecologisch-gericht beheer voorop in de openbare groene ruimten, en wil daarbij zowel concentrische als radiale groene wandelingen realiseren in en rond de stad.

Parallel gebeurt de ontwikkeling van het 'blauwe netwerk', dat een geïntegreerd, duurzaam en ecologisch verantwoord beheer van de kleine open waterlopen vooropstelt. De doelstellingen zijn de herwaardering van het open water in de stad en het herstel van een hydrografisch netwerk van hoge kwaliteit. In de praktijk betekent dit het terug aan de opper-

vlakke brengen van overdekte waterlopen, het scheiden van zuiver regenwater en vervuild afvalwater, en het optimaal ecologisch beheer van de vochtige gebieden.

3. Legaal kader en samenwerking met andere sectoren

Het groen en blauw netwerk concept heeft slechts zin in een legaal kader. Het is dan ook cruciaal dat dit plan werd opgenomen als leidraad in de eerste grote beleidsvisie van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, nl. het Gewestelijk Ontwikkelingsplan van 1999 (GEWOP, kaart 4bis) (zie ook DE SCHUTTER *et al.*, 2000). Dit wijst op het belang van samenwerking met andere sectoren, in dit geval in het bijzonder de Administratie voor Stedenbouw (Bestuur voor Ruimtelijke Ordening en Huisvesting), die deze ruimtelijke plannen en kaarten opmaakt. Gezien de complexiteit van het stedelijk milieu is het immers uiterst belangrijk dat het Brussels Instituut voor Milieubeheer (BIM), meer bepaald de Afdeling Groene Ruimten verantwoordelijk voor het beheer van zowel gewestelijke groene ruimten als natuur, zich niet alleen bezighoudt met beheersplannen maar ook en vooral aanwezig moet zijn bij de algemene planning van de stad! Op basis van wetenschappelijke informatie over bepaalde gebieden heeft het BIM, bij de uitwerking van het Gewestelijk Bodembestemmingsplan, dan ook kunnen bereiken dat binnen de bestemming 'groene ruimten' de categorie 'B' (vergelijkbaar met 'N', natuurgebied) werd geïntroduceerd, naast de categorie van Bossen en Parken, die aangeeft welke gebieden een 'Hoge Biologische Waarde' hebben en in dat kader moeten worden beheerd.

Deze notie is evenwel te vaak beperkt gebleven tot gebieden zoals bossen en moerassen die niet of niet meer onderhevig zijn aan economische of stedelijke druk, bijvoorbeeld vanuit de immobiële sector. Enkele belangrijke gebieden voor het natuurbehoud zoals de stedelijke braakliggende gebieden, de zgn. ruigten of 'friches', blijven tot nu toe verstoken van deze essentiële planologische bescherming. Dit zijn gebieden zonder beheer noch duidelijke planologische bestemming, maar die reeds jarenlang een ongestoorde spontane natuurontwikkeling kennen (bv. het Vorserijplateau langs het Zoniënwood, enkele verlaten spoorweggebieden). Ondanks hun natuurbehoudswaarde staan ze onder zware economische druk. Het is nochtans belangrijk dat dergelijke zones, zonder enige inrichting en beheer, blijven bestaan in het stedelijk milieu omdat het de enige plaatsen zijn waar de stedeling in contact kan komen met spontane, niet geregelde natuur (DE SCHUTTER *et al.*, 2000).

Niettemin valt binnen de Brusselse planologie een sterke evolutie op inzake het belang dat wordt gehecht aan het ecologische aspect. Waar het GEWOP 1999 wel een kaart publiceerde van het groene netwerk, maar in de begeleidende tekst vermeld werd dat het ecologische aspect 'secundair' is, laat het ontwerp GEWOP van 2002, naast de kaart van het blauwe netwerk, ook deze van het ecologische netwerk (GRYSEELS, 2001) verschijnen, een momenteel nog indicatieve kaart gebaseerd op de Biologische Waarderingskaart (BRICHAU *et al.*, 2000). **Het behoud en de verdere ontwik-**

keling van een ecologisch netwerk wordt dus erkend als een belangrijk element in de stedelijke ontwikkeling! De publicatie van deze kaarten betekenen immers dat de principes van het groene netwerk moeten worden geïntegreerd in de lokale stads- en gemeenteplanning zowel als in stedenbouwkundige projecten. Via zijn aanwezigheid in de gemeentelijke overlegcommissies, waar over alle stedenbouwkundige projecten een advies wordt gegeven, speelt het BIM hier een belangrijke rol in. De verwezenlijking van het blauwe netwerk vereist een samenwerking met de Administratie voor Openbare Werken (Bestuur voor Uitrusting en Vervoerbeleid).

De wil om biodiversiteit te integreren in het stedelijk milieu levert ook een onverwachte samenwerking op met de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen (NMBS). De ontoegankelijke spoorwegbermen zijn openbare groene ruimten en hebben als goed werkende ecologische corridors en als refugia voor flora en fauna een strategisch belang voor het stedelijk natuurbehoud. Ter verhoging van de natuurbehoudswaarde wordt dan ook samen met de NMBS gewerkt aan de uitbouw van een bermbeheersplan, waarbij zowel de ecologische als de landschappelijke aspecten aan bod komen. Een aantal interessante bermen worden trouwens experimenteel beheerd door het BIM.

Tenslotte heeft het BIM ook aandacht voor de private sector. Ruim 40% van het Brussels groen is immers privaat. De tuinen nemen hiervan 32% in en de grote domeinen totaliseren 10% (GRYSEELS, 1998a). Vermits de integratie van natuur in groene ruimten vooropstaat, moeten dus ook de private tuineigenaars worden gesensibiliseerd. Wanneer ze goed worden beheerd vormen deze private groene ruimten, in het bijzonder de grote domeinen, immers geprivilegieerde refugia voor de spontane flora en fauna, gezien de beperkte recreatiedruk en verstoring die er op en binnen deze gebieden worden uitgeoefend. Vandaar de BIM-campagne, voorlopig vooral gericht naar de eigenaars van kleine stadstuinen, waarbij advies wordt verstrekt rond beheer en aanleg van een natuurvriendelijke, ecologische tuin.

Een bijzondere vorm van samenwerking tenslotte is het nieuwe initiatief van het BIM nl. het 'Participatief Platform Zoniënwood'. Hierbij worden beheerders en gebruikers van het Zoniënwood samengebracht voor het uitwerken van duurzame beheersoplossingen voor het Zoniënwood, Brussels' belangrijkste bos- en natuurgebied (TIMMERMANS, 2003).

Referenties

BRICHAU, L., AMEEUW, G., GRYSEELS, M. & PAELINCKX, D., 2000. Biologische Waarderingskaart, versie 2. Kaartbladen 31-39 / Carte d'Evaluation Biologique, version 2. Feuilles 31-39. Instituut voor Natuurbehoud en Brussels Instituut voor Milieubeheer / Institut bruxellois pour la Gestion de l'environnement. *Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud / Communications de l'Institut voor Natuurbehoud*, 15: 203 pp., 18 kaartbladen / 203 pp., 18 feuilles.

DE SCHUTTER, G., GRYSEELS, M. & KEMPENEERS, S., 2000. Biodiversité en Région de Bruxelles-Capitale: la nature de Bruxelles. In: VAN GOETHEM, J., HECQ, W. & PEETERS, M. (eds), Proceedings of the colloquium 'Belgium and the Convention on Biological Diversity - A state of the art'. *Bulletin de l'Institut royal des Sciences naturelles de Belgique, Biologie*, 70, suppl.: 35-39.

GRYSEELS, M., 1998a. Natuur en Groene Ruimten in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. In: IBGE-BIM, 1998: 15-33. Kwaliteit van het Leefmilieu en Biodiversiteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Inventarisatie en opvolging van de Flora en de Fauna. *Studie-documenten van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen*, 93: 185 pp. / Qualité de l'Environnement et Biodiversité en Région de Bruxelles-Capitale. Inventaire et suivi de la Flore et de la Faune. *Documents de travail de l'Institut royal des Sciences naturelles de Belgique*, 93: 185 pp.

GRYSEELS, M., 1998b. The Brussels Capital Region. In: VAN GOETHEM, J., BAUTE, P. & PEETERS, M. (eds), First National Report of Belgium to the Convention on Biological Diversity. Royal Belgian Institute of Natural Sciences, Brussels: 27-35.

GRYSEELS, M., 2001. Le Maillage (réseau) Ecologique en Région de Bruxelles-Capitale. Document en préparation du PRD de la Région Bruxelles-Capitale. Document technique: 18 pp., 1 carte.

GRYSEELS, M., 2003a. Biodiversity in the Brussels Capital Region. In: PEETERS, M., FRANKLIN, A. & VAN GOETHEM, J.L. (eds), Biodiversity in Belgium. Royal Belgian Institute of Natural Sciences, Brussels: 263-295.

GRYSEELS, M., 2003b. Status van de biodiversiteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Dit volume: 53-62.

TIMMERMANS, G., 2003. Creating new perspectives for forest biodiversity: Participatory Platform of the Sonian Forest. This volume: 125.

Machteld GRYSEELS
Brussels Instituut voor Milieubeheer
Afdeling Groene Ruimten
Directie Groene Ruimten en Natuur
Gulledelle 100
1200 Brussel